

METODY PARTYCYPACYJNE W SZKOLE

Wiedza – krytyka – postawy – uczestnictwo.

Edukacja obywatelska wspiera rozwój osobisty uczniów oraz rozwój społeczności, do których oni należą. Jej celem jest kształtowanie kompetencji młodych osób w zakresie bycia aktywnymi obywatelami, uczestnikami życia swoich społeczności w oparciu o zasady demokracji, wolności i równości. Dlatego obok rozwoju wiedzy, zwraca uwagę na proces jej kształtowania oraz nabywania umiejętności, wartości i postaw. Na edukację obywatelską w rozumieniu ogólnym powinny składać się cztery główne aspekty:

- a) znajomość systemu politycznego,
- b) myślenie krytyczne i umiejętności analityczne,
- c) postawy i wartości oraz
- d) aktywne uczestnictwo i udział w podejmowaniu decyzji, czyli partycypacja.

Przeprowadzone w latach 1999–2000 przez International Educational Association (IEA) międzynarodowe badania porównawcze z zakresu edukacji obywatelskiej wykazały, że polskie czternastolatki mają najwyższy spośród badanych 28 państw poziom wiedzy obywatelskiej, ale jednocześnie są mało aktywne w przejawianiu praktycznych postaw obywatelskich. Zatem edukacja obywatelska zatrzymywała się na punkcie a).

Kolejne lata działań Unii Europejskiej na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego zmierzały do uwzględniania i wzmocnienia również kolejnych aspektów. Jednym z najbardziej wpływowych dokumentów mających na celu rozwój i wyrównanie szans wszystkich obywateli do aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie jest *Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie* z 2006 roku. Zawarte w zaleceniu kompetencje są definiowane jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji. Za kompetencje kluczowe uznano te, które wszystkie osoby potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia. Wyróżniono osiem kompetencji: porozumiewanie się w języku ojczystym i w językach obcych, kompetencje matematyczne, informatyczne, naukowo-techniczne, kompetencje społeczne i obywatelskie, umiejętność uczenia się, inicjatywność i przedsiębiorczość, świadomość i ekspresja kulturalna.

Szczególny udział w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego odgrywają kompetencje społeczne i obywatelskie. Na społeczne składają się m.in.: rozumienie wzorców zachowań ogólnie akceptowanych w różnych społeczeństwach, zdolność do budowania zaufania i współczucia w innych ludziach oraz empatii, umiejętność oddzielenia sfery prywatnej od zawodowej, świadomość tożsamości i różnorodności kulturowej, umiejętność komunikacji z osobami reprezentującymi inne kultury oraz postrzegania i zrozumienia różnych punktów widzenia.

Z kolei rozwój kompetencji obywatelskich, zwanych też cywilnymi, umożliwia pełne aktywne uczestnictwo w życiu obywatelskim. Legitymizuje je znajomość praw człowieka

i konstytucji swojego kraju, zakresu działań jego rządu, roli i zakresu działalności instytucji stanowiących politykę na poziomie lokalnym, regionalnym, narodowym, europejskim i międzynarodowym, rozpoznawanie kierunków i czynników zmian w narodowej, europejskiej i światowej historii, a także obecnej sytuacji Europy i krajów sąsiedzkich. Uzyskana wraz z nimi wiedza, umiejętności i doświadczenie przejawiają się między innymi w takich działaniach jak: podejmowanie decyzji na poziomie lokalnym i ponadlokalnym (np. poprzez udział w wyborach, budżecie partycypacyjnym), solidarność z innymi i pomoc w sytuacjach zagrożenia, skuteczne kontaktowanie się i wpływanie na instytucje publiczne oraz korzystanie z możliwości, jakie dają. Ich przejawem jest otwarte wypowiadanie swojej opinii, protestowanie, pisanie petycji, zakładanie niezależnych gazet, portali internetowych, krytyczny stosunek do władzy i prawa, organizowanie się oddolnie, działalność na rzecz dobra wspólnego.

Zarówno społeczne jak i obywatelskie kompetencje wzmacniają poczucie przynależności społecznej i odpowiedzialności za otaczający nas świat. Edukacja w zakresie kompetencji cywilnych i społecznych obejmuje następujące tematy:

a) Ochrona fundamentalnych praw (Karta Praw Podstawowych, Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich, Europejski Trybunał Sprawiedliwości, prawa konsumenta itd.)

b) Myślenie obywatelskie i demokracja (równość, dbałość o środowisko, poszanowanie różnorodności, dbałość o bezpieczeństwo np. na drodze, itd.)

c) Aktywne obywatelstwo (prawo/obowiązek wyborczy, zaangażowanie w proces podejmowania decyzji, uczestnictwo w planowaniu, reprezentacja, lobbying, wyrażanie swojej opinii itd.) oraz rozwój:

- umiejętności obywatelskich (udział w życiu społecznym, na przykład poprzez wolontariat, oraz wpływanie na wydarzenia polityczne poprzez głosowanie i składanie petycji)

- umiejętności społecznych (życie i praca z innymi, rozwiązywanie konfliktów);

- umiejętności komunikacyjnych (słuchanie, rozumienie i udział w dyskusjach);

- umiejętności międzykulturowe (budowanie dialogu międzykulturowego i uznawanie różnic kulturowych)¹.

Zgodnie z wytycznymi Unii Europejskiej we wdrażaniu systemu kluczowych kompetencji kluczowych w szkole istotne jest zwiększenie nacisku na umiejętności praktyczne, uczestnictwo w procedurach decyzyjnych oraz zmienienie roli nauczycieli. Rozszerzona została ona na wspieranie inicjatyw lokalnych umożliwiających uczniom aktywne uczestniczenie na przykład w szkolnych spotkaniach z pracodawcami, w grupach młodzieżowych, w zajęciach kulturalnych oraz organizacjach społecznych i obywatelskich, wymianach międzynarodowych, pracy metodą projektu (*Kompetencje Kluczowe w zmieniającym się świecie*, Komisja Europejska, 2009b2).

¹ *Edukacja obywatelska w Europie*, Eurydice, dostęp: 7.10.2013:

www.eurydice.org/pl/sites/eurydice.org.pl/files/citizen_PL.pdf, s. 32.

² *Kompetencje kluczowe w zmieniającym się świecie*, Komisja Europejska 2009.

Promowane jest także zaangażowanie uczniów w proces zarządzania szkołą. Europejskie i krajowe oficjalne wytyczne i zalecenia koncentrują się na trzech ogólnych sposobach organizowania udziału uczniów w zarządzaniu szkołą:

- wybory przedstawicieli klas i tworzenie rad klasowych;
- wybory rady uczniów;
- przedstawicielstwo uczniów w ciałach zarządzających szkołą.

Przedstawiciele klas wybiera większość uczniów klasy, powierzając im ogólną odpowiedzialność za reprezentowanie ich interesów poprzez udział w radzie klasowej, składającej się też z nauczycieli i (czasem) rodziców, lub za nieformalne interakcje z ciałami zarządzającymi szkołą. Rady uczniów to organy przedstawicielskie, których członków wybierają wszyscy uczniowie szkoły, a ciała zarządzające szkołą (jak rady szkolne) to instytucje nadrzędne w obrębie szkoły. Zazwyczaj przewodniczy im dyrektor placówki, a składają się one z przedstawicieli wszystkich grup tworzących wspólnotę szkolną: kadry niepedagogicznej, nauczycieli, rodziców i uczniów. W niektórych krajach – na przykład w Zjednoczonym Królestwie (Anglia, Walia i Irlandia Północna) – ciałom zarządzającym szkołami mogą przewodniczyć osoby spoza szkół, mogą też do nich należeć przedstawiciele podmiotów zewnętrznych w stosunku do szkół, innych niż grupy rodziców³

Takie podejście przebija w *Strategii UE na rzecz młodzieży na lata 2010–2018*, w której za główne cele przyjęto wspieranie: aktywnego obywatelstwa, włączania społecznego i solidarności wśród wszystkich młodych ludzi. Strategia obejmuje kilka linii działania ukierunkowanych na rozwijanie postaw obywatelskich, w trybie kształcenia zarówno formalnym, jak i pozaformalnym – między innymi „udział w społeczeństwie obywatelskim i demokracji przedstawicielskiej” oraz „wolontariat jako narzędzie społecznej inkluzji i obywatelstwa”.

Zadaniem edukacji obywatelskiej, jako edukacji do aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie demokratycznym, jest również elastyczne reagowanie na zmiany w obrębie samego społeczeństwa i przygotowywanie młodzieży do otwartości na zmiany. Obowiązujący od wielu dziesięcioleci model demokracji przedstawicielskiej dominujący w współdzieleniu władzy z uczniami i rodzicami przestaje zdawać egzamin. Istotny wpływ na dewaluację systemu demokracji przedstawicielskiej ma rozwój technologii, którego skutkiem jest znacznie szybszy przepływ idei i możliwości komunikacji (Internet, szybkie przemieszczanie się, możliwość nawiązania komunikacji z kilkoma osobami naraz). Coraz częściej mówi się o demokracji partycypacyjnej, zwanej też demokracją bezpośrednią bądź uczestniczącą, czyli angażowaniu wszystkich osób w podejmowanie decyzji, które ich dotyczą, a nie oddawanie odpowiedzialności wybranym przedstawicielom⁴.

³ *Edukacja...*, s.39-40.

⁴ Por. D. Długosz, J.J. Wygnański, *Przewodnik po partycypacji społecznej*, Warszawa 2005, s.4.

Obywatel znaczy decydujący

Bycie obywatelem, obywatelką jest powiązane z byciem członkiem jakiejś wspólnoty, co wiąże się z pewnymi przywilejami, ale też obowiązkami. Jednym z praw obywatelskich jest możliwość aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, publicznym i politycznym, udział w planowaniu i podejmowaniu decyzji.

Nie zawsze i nie wszystkim ono przysługiwało. Dużym krokiem na przód ku prawu do współdecydowania była *Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela* z 1789 roku. Jednak zakładała ona jedynie wolność i równość w prawach mężczyzn. Zgodnie z ówczesnym rozumieniem „człowieka i obywatela” nie uwzględniała ona wszystkich grup społecznych m.in. kobiet, osób innych wyznań lub innego pochodzenia etnicznego. W ciągu kolejnych lat została rozszerzona m.in. na Żydów i protestantów. Z kolei walcząca o prawa wyborcze kobiet francuska dramatopisarka Olimpia de Gougesa, która w odpowiedzi przygotowała krytyczną *Deklarację Praw Kobiety i Obywatelki*, została w 1793 ścięta. W Polsce kobiety uzyskały prawa wyborcze 129 lat od ogłoszeniu Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela.

Do tej pory nie wszystkie osoby, nawet te żyjące w tym samym państwie, mają takie same prawa (obcokrajowcy), a nawet jeśli mają, to często nie mają możliwości z nich skorzystać (osoby z niepełnosprawnością, w trudnej sytuacji finansowej) lub nie wiedzą jakie narzędzia mogą wykorzystać, by aktywnie wpływać na rzeczywistość społeczną czy polityczną. Pojawiają się też kolejne problemy jak brak poczucia odpowiedzialności za otaczający nas świat i wiary w możliwość jego zmiany. Na szczęście wraz z rozwojem demokracji rozwijane są metody i procedury mające na celu aktywizację obywateli oraz wzrasta wrażliwość na prawa grup dotąd wykluczanych. Sprzyja temu m.in. model demokracji partycypacyjnej.

A dzieci? Od końcówki XIX wieku powstawały organizacje działające na rzecz dzieci, głównie w obszarach przeciwdziałania przemocy i biedy. Rok 1924 przyniósł pierwszą *Deklarację praw dziecka*, tzw. *Deklarację Genewską*. Były w niej określone działania pomocowe i interwencyjne, ale nie oddające dzieciom pola decyzyjnego. W Polsce rzecznikiem traktowania dzieci jak obywateli był Janusz Korczak⁵, któremu został poświęcony rok 2012. Jego praca z dziećmi opierała się wzajemnym szacunku, partnerstwie, samorządnych procedurach i pobudzaniu do samowychowania. Pisał „Dziecko jest człowiekiem, a nie kandydatem na człowieka, jak uważają niektórzy. Stąd bierze się u dorosłych lekceważenie dzieci, a nawet pogarda wobec ich potrzeb, emocji, lęków. Dzieci nie będą dopiero, ale już są ludźmi”, „Nie ma dzieci – są ludzie; ale o innej skali pojęć, innym zasobie doświadczenia, innych popędach, innej grze uczuć. Pamiętaj, że my ich nie znamy”⁶.

⁵ Polski pedagog, ur. 22 lipca 1878 lub 1879 w Warszawie, zm. prawdopodobnie 5 sierpnia 1942 w Treblince. Teoretyk i praktyk wychowania, twórca oryginalnego systemu pracy z dziećmi, opartego na partnerstwie, samorządnych procedurach i instytucjach oraz pobudzaniu samowychowania. Badacz świata dzieci. Był pionierem działań w dziedzinie diagnozowania wychowawczego oraz prekursorem działań na rzecz praw dziecka-człowieka (por. Wikipedia, dostęp 30.10.2013: http://pl.wikipedia.org/wiki/Janusz_Korczak)

⁶ H. Kirchner, *Janusz Korczak, pisarz-wychowawca-myśliciel*, Warszawa, 1997, s.18.

Dawał im prawo do niewiedzy, szacunek dla ich poszukiwań i pomyłek, radości i zabawy, a przede wszystkim bycia sobą i decydowania o sobie na miarę swojego wieku, rozwoju i doświadczenia.

Obecnie prawo dzieci do swobodnego wyrażania swoich poglądów we wszystkich sprawach, które dotyczą dziecka (artykuł 12), do informacji oraz artikulacji swojej wiedzy i idei z wykorzystaniem różnych środków przekazu (artykuł 13), do swobody myśli, sumienia i wyznania (artykuł 14), jak również prawa do swobodnego zrzeszania się oraz do wolności pokojowych zgromadzeń (artykuł 15) zapewnia *Konwencja o Prawach Dziecka*⁷ z 1989 roku. Znaczący wkład w utworzenie jej miała Polska, która w roku 1978 przedstawiła Komisji Praw Człowieka ONZ projekt takich ustaleń. Zawiera ona prawa obywatelskie, polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturalne, uznając tym samym, wzorem Korczaka, dziecko za samodzielny podmiot, a nie tylko przedmiot troski i opieki. Konwencja opiera się na trzech „P”: protekcji, a więc ochrony dzieci przed przemocą i nadużyciami ze strony dorosłych, zaspokajania podstawowych potrzeb dzieci i partycypacji dzieci w życiu społecznym. Jest to najpowszechniej akceptowany instrument praw człowieka, nie ratyfikowany jedynie przez dwa kraje na całym świecie⁸.

W 1995 roku Rada Europy opublikowała dokument *Europejska strategia na rzecz dzieci* określający nowe standardy w zakresie ochrony prawnej dziecka, które powinny być przestrzegane w państwach członkowskich. Nacisk w tym dokumencie został położony na traktowanie dziecka jako jednostki ludzkiej posiadająca zarówno własne prawa, jak i własną odpowiedzialność oraz które chce i jest w stanie aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym. Takie podejście rozszerza znacząco uprawnienia do tej pory przyznawane dzieciom. Również *Światowy Ruch na Rzecz Dzieci* (2001), definiując w ramach inicjatywy *Powiedz dzieciom tak 10 imperatywów koniecznych do stworzenia świata przyjaznego dzieciom* obok wskazań dotyczących ochrony dzieci przed krzywdą i wykorzystywaniem czy przed AIDS umieścił imperatyw, który nakazuje słuchanie dzieci i zapewnienie im czynnego udziału w decydowaniu o sobie w obszarach, które ich dotyczą. Jedną z wypowiedzi dzieci ze 150 krajów zebranych w Nowym Jorku w maju 2002 roku na Specjalnej Sesji ONZ poświęconej dzieciom brzmiała „Jesteśmy dziećmi, których głosy nie są słyszalne: czas wziąć pod uwagę nasze zdanie”⁹. Słowa te znajdują oddźwięk

⁷ Zob. tekst Konwencji, dostęp: 20.09.2013, www.unicef.org/magic/resources/CRC_polish_language_version.pdf, Polska zatwierdziła konwencję w 1991 roku.

⁸ M. Brzozowska-Brywczyńska, *Partycypacja publiczna dzieci [w:] Decydujemy razem, (4)2013*, dostęp: 7.10.2013, http://www.decdujemyrazem.pl/publikacje/decydujemy_azem_/partycypacja_publiczna_dzieci_analzy_i_opinie_4.html, s.4.

⁹ *Świat przyjazny dzieciom to świat przyjazny wszystkim*, dostęp: 7.02.2013, <http://www.unicef.pl/Co-robimy/Aktualnosci/SWIAT-PRZYJAZNY-DZIECIOM-TO-SWIAT-PRZYJAZNY-WSZYTSKIM>.

w dokumencie Zgromadzenia Ogólnego ONZ *Świat Przyjazny Dzieciom*¹⁰ (2002) nawołującym do budowania świata przyjaznego dzieciom przez eliminowanie ubóstwa, objęcie wszystkich dzieci opieką i zapewnienie im dostępu do edukacji, zrównoważone gospodarowanie zasobami naturalnymi, a także dziecięcej partycypacji w życiu społecznym¹¹.

Jaap E. Doek¹² w oficjalnym przemówieniu w 2007 roku wymienił czynniki decydujące o traktowaniu dziecka jak obywatela. Do „twardych” wskaźników zaliczył między innymi oficjalną rejestrację po urodzeniu oraz nadanie dziecku obywatelstwa danego państwa. Zauważył, że bardzo często na tym kończy się uznanie obywatelskich praw dziecka. Zadaniem rodziców i innych osób uczestniczących w opiece i rozwoju dzieci powinno być przygotowywanie dziecka do pełnego, podmiotowego uczestnictwa w życiu społecznym, wspólnoty, do której należy, i do społeczeństwa jako całości. Kluczowa dla uznania tej podmiotowości jest kwestia pytania dziecka o jego zdanie w sprawach, które go dotyczą, na ile może się, zgodnie z poziomem własnego rozwoju, wypowiadać¹³. Idea partycypacji społecznej dzieci niestety nie znajduje wciąż odzwierciedlenia m.in. w polskich dokumentach strategicznych określających zadania państwa na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego jak też w Narodowym Planie Działań na Rzecz Dzieci 2004–2012 *Polska dla dzieci*¹⁴, mimo że w swoich założeniach opiera się on na dokumencie *Świat przyjazny dzieciom*.¹⁵ Spotyka się też ze sporymi barierami związanymi z brakiem woli politycznej władz, niedostatkiem całościowych rozwiązań i instytucjonalnych mechanizmów ułatwiających praktykę dziecięcej partycypacji oraz narzędzi realizacji i monitoringu tego typu działań. W dużym stopniu jest realizowana poprzez animację kulturową i edukację artystyczną oraz pracę metodę projektową¹⁶.

Nie każde uczestnictwo to partycypacja

Do podjęcia projektów prowadzonych metodą partycypacyjną jest konieczne zrozumienie sytuacji społecznej dzieci mającej swoje podłoże w niesymetrycznej relacji z dorosłymi, etapów rozwojowych i różnorodności samych dzieci. Jest to nie tylko działanie na linii

¹⁰ *Świat przyjazny dzieciom*, dostęp: 20.02.2013,
http://www.unicef.org/specialsession/docs_new/documents/A-RES-S27-2E.

¹¹ Por P.O. Żylicz, *Obywatel dziecko. Raport z badań dzieci*, Warszawa 2009, s. 2-7.

¹² J.E. Doek, *Citizen Child: a struggle for recognition*, s. 2, dostęp: 7.11.2013,
<http://www.jaapedoek.nl/publications/keynote.php>.

¹³ Por. P.O. Żylicz..., s.2-7.

¹⁴ Narodowy plan działań na rzecz dzieci 2004-2012 „Polska dla dzieci”, Warszawa 2004, dostęp: 6.11.2013, http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=914.

¹⁵ *A World Fit For Children*, dostęp: 6.05.2013,
<http://www.case.edu/orgs/cwrumun/cwrumun.org/Chair.pdf>.

¹⁶ M. Brzozowska-Brywczyńska..., s. 1.

dorośły-dziecko, ale też z uwzględnieniem różnic ze względu na posługiwanie się językiem, sprawność, sytuację ekonomiczną i społeczną, pochodzenie etniczne, religię¹⁷.

Zależności pomiędzy formą uczestnictwa i zaangażowania dzieci a partycypacją przedstawił Roger Hart w publikacji „Children's Participation. From Tokenism to Citizenship”. Adoptował metaforę Sherry Arstein „drabina partycypacji” odnoszącą się do partycypacji osób dorosłych (1969). Hart użył tej przenośni do wyobrażenia partycypacji dzieci i podzielił ją na poszczególne „szczeble”. Obie „drabiny partycypacji”¹⁸ pomagają określić zakres podejmowanych działań i rzeczywisty udział społeczeństwa w kształtowaniu przestrzeni. Mimo że przedstawiają ralaże w pewnym uproszczeniu na potrzeby schematu, można dzięki nim dostrzec relacje zachodzące pomiędzy poszczególnymi podmiotami działania oraz że partycypacja jest stopniowalna. Drabina dziecięcej partycypacji wskazuje na warunki procesu partycypacyjnego z uczestnictwem dzieci, przedstawia wymagania i wyzwania stawiane przed dorosłymi, kierunki rozwoju komunikacji i współpracy, kształcenia postaw zarówno dzieci jak i dorosłych. Drabina S. Arstein jest tym, ku czemu dzieci są kształcone. Umiejętność rozpoznania poszczególnych szczebli i korzystania z narzędzi im przypisanych, a tym samym podejmowania decyzji w sposób charakterystyczny dla najwyższego poziomu partycypacji jest jednym z rezultatów edukacji obywatelskiej.

---

¹⁷ Tamże, s. 4.

¹⁸ Za: A.Komorowska, Dziecko w mieście. Udział dzieci i młodzieży w decydowaniu o przestrzeni miejskiej, kultura enter, dostęp: 12.2008, <http://www.kulturaenter.pl/0/05mo1.html>.

Kontrola obywatelska	Uspołecznienie władzy, stopnie aktywności obywatelskiej
Delegowanie	
Partnerstwo	
Ugłaskiwanie	Działania pozorne, stopnie tołkenizmu
Konsultacje	
Informowanie	
Terapia	Brak uczestnictwa
Manipulacja	

Klasyfikacja drabiny partycypacji S.Arstein,
por. „Partycypacja. Przewodnik Krytyki Politycznej” (2012).

Drabina partycypacji dziecięcej koncentruje się na zmianie relacji dziecko-dorosły do oddania inicjatywy i realizacji dzieciom, przy wspierającym i doceniającym udziale dorosłych. Są one aktywnymi podmiotami działania, podjęte decyzje odpowiadają ich potrzebom i adekwatnym do wieku sposobom działania i ekspresji. Po przeciwstawnej stronie są „manipulacja” i „dekoracja”, które charakteryzuje przedmiotowe traktowanie dzieci mające na celu realizację celów osób dorosłych¹⁹. Z kolei drabina partycypacji określa stopień zaangażowania obywateli i relacje władzy. Dwa pierwsze szczeble drabiny S. Arstein to manipulacja i terapia. Są to stopnie „niepartycypacyjne”, w których są wyraźnie określone relacje władzy. Mają one na celu „kształcenie” bądź leczenie uczestników przez „osoby prowadzące” ku konkretnemu modelowi zachowania. Zakładają nierównowagę wiedzy, doświadczenia, osoby uczestniczące muszą „dorównać” do standardów ustalonych przez osoby prowadzące. Kolejne stopnie – informowanie, konsultacje, ugłaskiwanie (zwane też pacyfikacją) stwarzają wrażenie partycypacji – uczestnicy nie tylko słuchają osób sprawujących władzę, ale także mogą zostać wysłuchani, co nie oznacza, że ich opinie będą

¹⁹ Por. J.E. Doek..., s.6.

brane pod uwagę przy podejmowaniu ostatecznych decyzji. Jest to partycypacja ograniczona do pozorów. Często, podobnie jak w sytuacji partycypacji dziecięcej, język, metody, narzędzie, kanały informacyjne nie są dostosowane do uczestników. Są to formy tokenizmu. Na wyższych szczeblach znajdują się formy władzy obywatelskiej o wzrastającej sile decyzyjności: partnerstwo, które umożliwia obywatelom prowadzenie negocjacji i zachęca do rozmów z tradycyjnymi zarządzającymi, delegowanie władzy i kontrola obywatelska, która zapewnia mniejszości większość głosów podczas podejmowania decyzji bądź pełną władzę decyzyjną²⁰.

Partycypacja odnosi się do sposobów komunikowania pomiędzy różnymi podmiotami społecznymi, co wpływa na charakter podejmowanych decyzji. Drabina partycypacji przedstawia przejście od autorytarnego systemu władzy z zerową komunikacją z obywatelami do współdecydowania opartego na komunikacji symetrycznej. Warunkami udanej partycypacji jest zaangażowanie wszystkich podmiotów, które dotyczy, przejrzystość – w tym łatwy dostęp do informacji i stosowanie języka zrozumiałego oraz efektywność, czyli przejście od decyzji do działania. Na przecięciu tych cech kształtuje się otwartość na tworzenie wspólnego świata. Partycypację ułatwia rozwój technologii i masowych środków komunikacji. Technikami komunikacyjne mogą być wspierane przez takie narzędzia internetowe jak na przykład doodle (narzędzie do ustalania terminu spotkania), fora internetowe (narzędzie do komunikacji w zamkniętej grupie), titanpad (narzędzie do wspólnego tworzenia tekstów). Wprowadzanie takich narzędzi w szkole również wpływa na rozwój postawy aktywnego uczestnictwa. Skuteczna partycypacja dzieci jest wypadową gotowości dorosłych do dzielenia się z nimi społeczną władzą, obecności procedur umożliwiających te działania i praw, które je legitymizują²¹.

Poniższy wykres²² przedstawia uproszczoną drabinę partycypacji wraz z odpowiadającymi poszczególnym szczeblom technikami komunikacji.

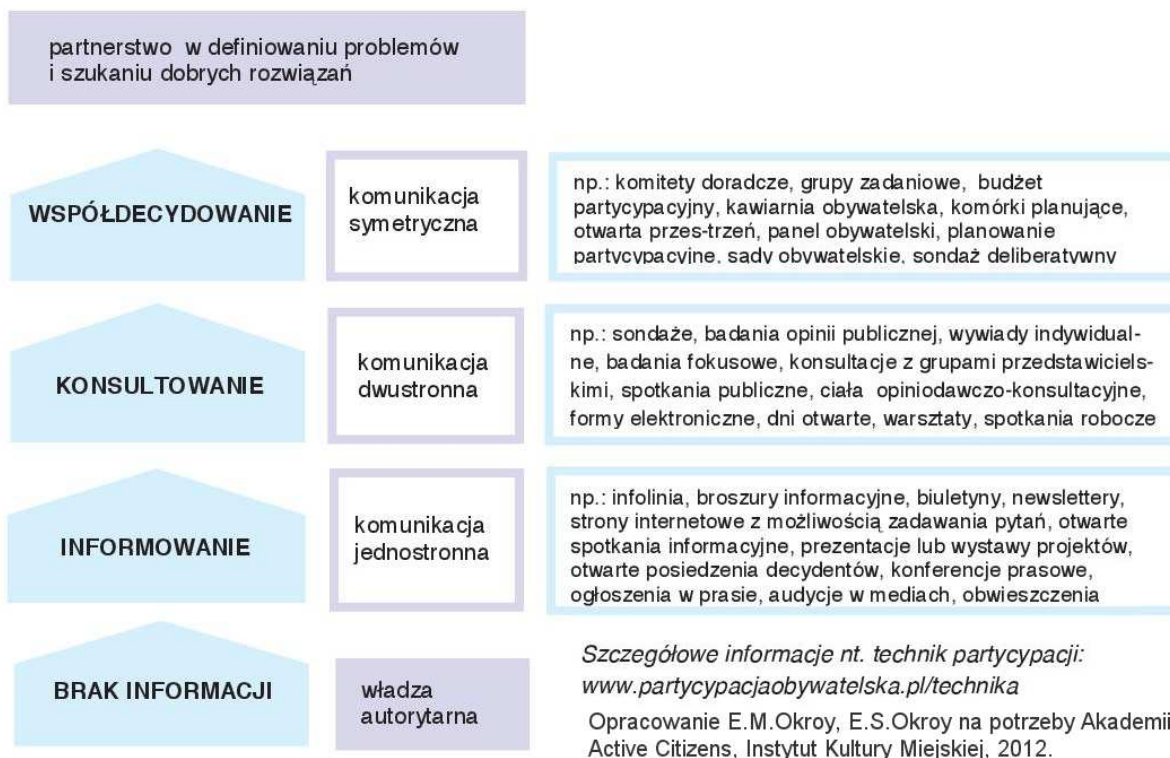
²⁰ *Partycypacja*, Krytyka Polityczna, Warszawa 2013, s.12-39.

²¹ Por. M. Brzozowska-Brywczyńska..., s.4-5.

²² www.ikm.gda.pl/AkademiaActiveCitizens, dostęp 1.10.2013.

DRABINA PARTYCYPACJI

TECHNIKI KOMUNIKACJI

Metody partycypacyjne w szkole

Szkoła realizuje edukację obywatelską na dwa sposoby – dostarczając młodym obywatelom wiedzy na tematy z nią związane oraz będąc terenem pierwszych prób aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Zgodnie z hasłem „Działaj lokalnie, myśl globalnie” („Globally connected, locally engaged”) programu Active Citizens (Aktywna Społeczność, British Council) mającego na celu aktywizowanie społeczności lokalnych, wspieranie aktywnych postaw obywatelskich i kształcenie liderów lokalnych oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu szkoła jest pierwszą społecznością lokalną i równocześnie instytucją, z którą styka się młodzież. Formułuje wyobrażenie na temat tego, czym są instytucje publiczne i jaka jest w nich rola obywateli. Stąd na szkole spoczywa odpowiedzialność przyzwyczajania młodych ludzi, że struktury instytucjonalne i władzy są przejrzyste, informacje dostępne i że cała społeczność ma prawo udziału w procesach podejmowania decyzji. Mechanizmy i narzędzia partycypacji mogą zostać wykorzystane zarówno przy rozwiązywaniu społecznych problemów dzieci, jak też przeciwdziałaniu ich społecznemu wykluczeniu oraz dyskryminacji i uprzedzeniom wewnątrz grup rówieśniczych. Umożliwia wypracowanie nawyków aktywnego udziału w życiu społecznym, przełamanie dotychczasowych form komunikacji z pozycji władzy, redefiniowanie relacji między

dzieckiem a dorosłym. Sprzyja akumulacji kapitału społecznego i zwiększeniu aktywności obywatelskiej przyszłych pokoleń²³.

Poniższy graf przedstawia korzyści płynące z partycypacyjnego sposobu podejmowania decyzji z perspektywy władzy/nauczycieli i społeczności. Spotykają się one w momencie wzrostu kapitału społecznego rozumianego jako zagęszczenie relacji i wzrost zaufania społecznego oraz poczucia przynależności i odpowiedzialności²⁴.

Opracowanie E.M.Okroy, E.S.Okroy na potrzeby Akademii Active Citizens, Instytut Kultury Miejskiej, 2012.

Wskazówki dla nauczycieli

1) Od małej do dużej ekspozycji społecznej

Partycypacja społeczna zaczyna się od indywidualnej aktywności obywateli w sprawy ich dotyczące, poprzez inicjatywy małych społeczności i organizacji, a kończy się na zaangażowaniu wszystkich podmiotów, w tym lokalnych władz i przedsiębiorstw. Taki model partycypacji można przenieść na szkołę, zaczynając pracę od aktywizacji jednostek poprzez poszukiwanie i docenienie ich zasobów i potrzeb, odkrywanie i budowanie tożsamości, następnie poprzez pracę w większych grupach, a w końcu na forum całej szkoły, bądź też angażując inne społeczności lokalne. Takie podejście można określić jako przejście od małej do dużej ekspozycji społecznej. Ma na celu zapewnienie poczucia bezpieczeństwa, zaufania

²³ Por. M. Brzozowska-Brywczyńska..., s.5 – 8.

²⁴ www.ikm.gda.pl/AkademiaActiveCitizens, dostęp 1.10.2013..

i sprawczości rozciąganych na coraz większe grupy społeczne. W scenariuszach lekcyjnych przejawia się w przejściu od pracy indywidualnej, w parach, grupach do pracy na forum.

2) Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach.

Partycypacja jest skoncentrowana na przejściu od podejmowania decyzji do działania. Według modelu doceniającej dociekliwości (Appreciative Inquiry) opiera się na zasobach i poszukiwaniu rozwiązania, a nie brakach i problemie. Ten sposób podejścia jest również optymalniejszy w pracy z dziećmi, zwłaszcza osobami o niskim poczuciu własnej wartości, typowym dla okresu dojrzewania.

PODEJŚCIE SKONCENTROWANE NA PROBLEMIE

1. Identyfikacja problemu
2. Analiza przyczyn
3. Analiza potencjalnych rozwiązań
4. Wdrożenie działań naprawczych

PODEJŚCIE SKONCENTROWANE NA ROZWIĄZANIACH

1. Docenienie tego „co już jest” najlepsze
2. Stworzenie wizji tego „co może być”
3. Dialog o tym „co powinno być”
4. Kreowanie tego „co będzie”

Opracowanie E.M.Okroy, E.S.Okroy
w oparciu o metodę doceniającej dociekliwości (Appreciative Inquiry)

3) Edukacja przez doświadczenie

Sposobem zaangażowania młodych osób jest oparcie zajęć na doświadczeniu. Pozwala to nie tylko zintensyfikować proces uczenia się, ale także wzmacnia równościowy charakter zajęć. Można wyróżnić pięć faz realizacji zadania szkoleniowego:

- Faza I doświadczenie – oparta na podjęciu działania, wykonywania czegoś
- Faza II sprawozdanie – dzielenie się refleksjami i spostrzeżeniami na temat tego, co się wydarzyło
- Faza III refleksja – omówienie poszczególnych elementów i dynamiki sytuacji, aby lepiej zrozumieć samo doświadczenie
- Faza IV generalizacja – omówienie poszczególnych elementów i wnioskowanie, jak to, czego się nauczyliśmy, odnosi się do „prawdziwego świata”
- Faza V stosowanie – wykorzystanie tego, czego się nauczyliśmy, zmiana dotychczasowych zachowań²⁵

4) Atmosfera

²⁵ Por. *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, Głogów, 2004, s.43.

Edukacja obywatelska w znacznej mierze opiera się na dzieleniu doświadczeniem, wiedzą i refleksjami uczestników zajęć, wyrażaniu własnych opinii, poszukiwaniu rozwiązań. Dlatego ważne jest, by wszyscy czuli się bezpiecznie i mieli swobodą wypowiedzi, działania. Na atmosferę wpływa postawa osoby/osób prowadzących, organizacja miejsca, w którym odbywają się zajęcia, dostęp do materiałów, używany język (zrozumiały, przyjazny), przejrzystość zasad (najlepiej jeżeli zostały wspólnie stworzone). W przypadku pracy z osobami z niepełnosprawnością należy uwzględnić ich potrzeby.

5) Różne style uczenia się

Ćwiczenia powinny uwzględniać różne style uczenia się, a tym samym potrzeby uczniów. Najogólniej wyróżnia się: wizualny, słuchowy i kinestetyczny model uczenia się. Oznacza to, że osoba preferująca model wizualny chętniej bierze udział oraz łatwiej uczyć się podczas aktywności opartych na obrazach, osoba ze słuchowym stylem – zapamiętuje, to co słyszy, a z kinestetycznym – pomagają w nauce doświadczenia emocjonalne i dotykowe.

6) Pytania kreatywne

Kolejnym przydatnym narzędziem jest odejście od pytań oceniających (kto jest winny?, co źle zrobiłem/zrobiłam?, co straciłem/straciłam?, co nie działa?, ale też - kto zasłużył na nagrodę?...) na otwarte pytania kreatywne (co się wydarzyło?, co chcę osiągnąć?, czego się mogę nauczyć, co działa?, jaki mam wpływ i co mogę zmienić?...).

7) Komunikat „ja”.

Zwróć uwagę, by osoby wypowiadając się na temat doświadczenia, refleksji, mówiły w swoim imieniu „ja myślę, ja czułem, czułam...”, a nie uogólniały na „wszyscy”, „my”.

8) Rola osoby prowadzącej zajęcia

Również rola nauczyciela wpływa na zaangażowanie uczniów. W procesach partycypacyjnych często sprowadza się ona do facilitacji. Nauczyciel proponuje i prowadzi-koordynuje ćwiczenie, dba o atmosferę równości i wspólnoty celów, towarzyszy odkrywaniu i wzajemnemu dzieleniu się doświadczeniem i wiedzą, podąża za uczniami, nie jest zaś jedynie ekspertem przekazującym swoją wiedzę, doświadczenie i z góry założony sposób postrzegania danego zagadnienia, czy też rozwiązania problemu. Również dyscyplina nie jest pochodną woli nauczyciela, a wynikiem porozumienia grupy. Osobą prowadzącą cechuje wiara, że ludzie chcą się uczyć, są samodzielni w poszukiwaniach, kreatywni i odpowiedzialni.²⁶ Mając na uwadze taką postawę, nauczyciel zachowuje elastyczność w planowanym przebiegu zajęć, negocjuje podążanie za planem lub jego modyfikację z uwzględnieniem potrzeb i celów grupy.

²⁶ Por. *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, Głogów, 2004, s.46.

8) Współprowadzenie ćwiczeń

Praca zespołowa osób prowadzących (2 lub więcej osób) umożliwia przedyskutowanie w parze/grupie programu na etapie jego projektowania oraz ewaluacji. Przede wszystkim niweluje dominację osób prowadzących. Wpływa również korzystnie na sam proces przeprowadzania zajęć. Zespół może w różny sposób podzielić się odpowiedzialnością, może podzielić się zadaniami przy pracy w podgrupach lub skoncentrować na indywidualnych potrzebach poszczególnych uczniów. Podczas ćwiczeń, zwłaszcza w sytuacjach oporu grupy, zespół się może wspierać i rozpraszać nagromadzone emocje. Zespół może się składać z osób o zbliżonych lub zróżnicowanych kompetencjach, jednak zawsze musi w nim panować atmosfera zaufania. W jego skład mogą wchodzić wolontariusze, praktykanci.

9) Prowadzenie ćwiczeń

Jednym z warunków procesu edukacyjnego jest przejrzysty sposób przeprowadzenia zajęć. Należy mieć na uwadze takie aspekty:

- **Czas**

Zarządzanie czasem jest ważnym elementem planowania i przeprowadzania ćwiczeń. Należy zawsze zadbać o to, by znalazł się czas na dyskusję i domknięcie ćwiczenia. Jeżeli z kolei zostanie trochę wolnego czasu, nie należy sztucznie przedłużać ćwiczenia.

- **Instrukcje**

Instrukcje powinny być podawane w sposób jasny i jednoznaczny. Zawsze upewnij się, czy wszyscy uczniowie rozumieją polecenie i wszystkie zawarte w nim pojęcia (jeżeli są zawarte w poleceniu), czy nie mają żadnych wątpliwości. Zachęcaj do zadawania pytań. Możesz polecenia zapisać na tablicy, flipcharcie lub rozdać na wydrukowane na kartce. Jeżeli zaplanowana jest praca w podgrupach, należy podać instrukcję przed podziałem na zespoły.

c) Dyskusja

Dyskusja umożliwia zaprezentowanie i wymianę własnych opinii. Zadbaj, by każdy uczeń mógł brać aktywny udział w dyskusji, staraj się zaktywizować jak największą liczbę osób. Pamiętaj o zachowaniu równowagi pomiędzy aspektami globalnymi i lokalnymi oraz bezpośrednimi powiązaniem z życiem uczniów. Temat powinien być przedstawiony w sposób neutralny.

d) Omówienie i ewaluacja ćwiczenia

Poszczególne ćwiczenia lub cykle ćwiczeń powinna kończyć autorefleksja na temat procesu zdobywania wiedzy o sobie samym i otaczającym nas świecie. Autorefleksja jest narzędziem, które pozwala uczyć się z własnych doświadczeń. Omówienie i ewaluacja składa się z kilku rodzajów pytań zadawanych w następującej kolejności: co się wydarzyło podczas ćwiczenia, i jakie odczucia, emocje mu towarzyszyły; czego dzięki niemu uczniowie dowiedzieli się o sobie; czego dowiedzieli się o zagadnieniach poruszanych w ćwiczeniu; w jaki sposób praktycznie mogą wykorzystać nabytą wiedzę i doświadczenie.

e) Podsumowanie

Ważne jest, by każde zajęcia, moduł lub cykl zajęć zakończyć podsumowaniem. Obejmuje zarówno treści merytoryczne, jak i sam proces kształcenia. Może przyjąć różne formy: dyskusji, scenki, pracy plastycznej itd. Pozwala uporządkować i utrwalić określony zakres pracy.

10) Motywacja

Partycypacja nie miałaby miejsca, jeśli uczestnicy nie byłiby zaangażowani od początku do końca, od podejmowania decyzji do świętowania udanego projektu. Procesy partycypacyjne z reguły trwają dłużej niż autorytarne podejmowanie decyzji, jednak też przynoszą bardziej długotrwałe rezultaty. Aby uniknąć przedwczesnego wypalenia warto zwrócić uwagę na charakter motywacji uczestników.

Tradycyjnie wyróżnia się dwa rodzaje motywacji: zewnętrzną i wewnętrzną. Motywacja zewnętrzna jest nakierowana na osiągnięcie celu zewnętrznego, nie zawsze korespondującego z podjętymi działaniami. Przykładem jej są wszelkie konkursy z nagrodami, ale też pójście do dentysty, by uśmierzyć ból zęba. Motywacja wewnętrzna wynika z samej chęci do działania, istotny jest podjęty wysiłek i kolejne etapy dochodzenia do celu. Teoria dysonansu poznawczego wskazuje, że gdy czynność motywowana jest wewnętrzną a jednocześnie jest silnie nagradzana, to motywacja zmienia się na zewnętrzną i dana osoba traci przyjemność czerpaną z tej aktywności, nawet jeśli ją wcześniej bardzo lubiła. Rolą edukacji obywatelskiej jest wzmacnianie motywacji wewnętrznej. Podejmowane w oparciu o nią działania charakteryzuje długotrwałość, wieloetapowość, współpraca i nakierowanie na osiągnięcie dobra wspólnego. Wewnętrzna motywacja chroni też przed poczuciem porażki w przypadku nieosiągnięcia zamierzonego celu.

Skoncentrowany na rozwoju motywacji wewnętrznej jest model pracy ze społecznością lokalną (na przykład szkolną) wypracowany w ramach wspomnianego wcześniej programu *Active Citizens*. Opiera się on na wzmacnianiu zasobów indywidualnych i społecznych w danej społeczności lokalnej, odkrywaniu ich potrzeb oraz oddawaniu odpowiedzialności członkom grupy. Ma to wyraz w podejściu zwanym *doceniająca dociekliwość* (*Appreciative Inquiry*), którego punktem wyjścia nie jest koncentracja na problemie, a na rozwiązaniu. Pracując tą metodą, zostaje wzmocnione poczucie wartości i sprawstwa oraz przynależności każdej osoby w grupie, a tym samym zostaje przesunięty akcent z pozyskiwania zewnętrznej aprobaty na własny rozwój.

Jednym z narzędzi wzmacniających motywację wewnętrzną jest osiąganie celów. Do zadań nauczyciela należy moderowanie grupy tak, by cel był możliwy do realizacji. Jednym ze sposobów wyznaczania celów działania jest metoda S.M.A.R.T. Skrót ten jest akronimem angielskich słów i odnosi się do sposobów formułowania celu:

Simple (prosty) Sformułowanie celu w sposób nie dający możliwości swobodnej lub **Specific** interpretacji; odpowiada na pytania co chcę osiągnąć, kogo cel dotyczy? (określony)

Measurable (mierzalny) Określenie celu w sposób, który zapewnia mierzalność jego osiągnięcia, najlepiej w formie liczbowej; odpowiada na pytania: kiedy i co dokładnie chcę osiągnąć, jak mogę to zmierzyć?

Achievable (osiągalny) Cel musi być osiągalny, czyli realistyczny; cel zbyt ambitny podkopuje wiarę w jego osiągnięcie i tym samym motywację do jego realizacji; opowiada na pytanie: jakie są moje zasoby i etapy działania?

Relevant (istotny) Zakłada określenie kamieni milowych działania, musi być ważnym krokiem naprzód; odpowiedź na pytanie: jaką stanowią one dla mnie wartość?

Timely defined (wyznaczony w czasie) Czyli dokładnie wskazany czas realizacji, kiedy chcę go osiągnąć?

+ **Exciting** (ekscytujący) Oparty na pozytywnych emocjach; jakie emocje budzi?

+ **Recorded** (zapisywalny) Możliwy do zapisania; jak go zapisać?

Opracowanie: E.M. Okroy, E.S.Okroy

Wybrane metody i ćwiczenia oparte na technikach partycypacji

STACJE

Cykl zadań w formie stacji umożliwia przedstawienie się oraz wzajemne poznanie grupy z zachowaniem poczucia bezpieczeństwa uczniów/uczestników zajęć. Dostarcza osobie prowadzącej wskazówek dotyczących prowadzenia zajęć oraz umożliwia dalsze monitorowanie przebiegu zajęć, oddając częściową odpowiedzialność za ich przebieg uczestnikom.

Czas 30-45 minut

Cele

- Autorefleksja uczniów/uczestników nad swoim uczestnictwem w zajęciach.
- Wzajemne poznanie uczestników.
- Dostosowanie zajęć do potrzeb uczestników poprzez poznanie przez osobę prowadzącą stopnia doświadczenia w danych obszarach oraz oczekiwań i obaw uczestników.
- Monitorowanie przebiegu zajęć.

- Współodpowiedzialność za przebieg zajęć.

Materiały

Arkusze flipchartu/tablica i markery/kreda, plansza przywitalna, kartki z informacjami o stacjach, kartki na wizytówki, plansza oczekiwania i obaw, karteczki samoprzylepne, materiały piśmienne.

Przygotowanie

- Przygotuj planszę przywitalną, np.: „Witam serdecznie na zajęciach [temat]! Zapraszam do spaceru po 3 stacjach i samodzielnej realizacji zadań”. Postaw lub powieś w widocznym miejscu.
- Przygotuj trzy oddalone od siebie stacje:

Stacja doświadczenia

- Narysuj na flipcharcie/tablicy kilka poziomych linii. Każda linia dotyczy innego obszaru doświadczenia odpowiadającemu tematowi zajęć oraz planowanemu sposobowi prowadzenia zajęć, np.: praca zespołowa, zabieranie głosu w dyskusji, robienie kolaży, wolontariat, dziennikarstwo obywatelskie, ekologia. Podpisz każdą linię, co oznacza.
- Po lewej stronie napisz „duże doświadczenie”, po prawej „małe doświadczenie”. W ten sposób powstanie skala. Połóż markery/kredę, którymi uczestnicy będą mogli zaznaczać na skali swój poziom doświadczenia.
- Umieść w pobliżu nazwę stacji oraz polecenie: „Stacja doświadczenia. Pomyśl o swoim doświadczeniu i umiejętnościach w obszarze opisanym na danej linii. Zaznacz w tym miejscu linii które według Ciebie odpowiada Twojemu doświadczeniu”.

Stacja oczekiwania i obaw

- Przygotuj duży arkusz papieru. Podziel planszę krzyżującymi się liniami na 4 równe części. Na szczycie umieść nazwę stacji, po lewej stronie napisz „oczekiwania”, po prawej „obawy”, na środku na przecięciu linii polecenie: „Napisz na karteczkach swoje oczekiwania i obawy i powieś na dolnej części planszy - po lewej stronie oczekiwania, po prawej obawy. Na każdej karteczce umieść tylko jedno z oczekiwań lub obaw. Możesz powiesić tyle karteczek, ile chcesz”.
- Połóż małe samoprzylepne karteczki oraz materiały piśmienne.

Stacja wizytówek

- Umieść w stosunkowo dużej wolnej przestrzeni polecenie: „Stacja wizytówek. Wybierz dowolną kartkę papieru. Na jej szczycie napisz swoje imię i nazwisko lub sposób w jaki nazywają Cię inne osoby, chciałbyś/chciałabyś, by do Ciebie się zwracano. Pozostałą część kartki podziel na cztery części. W górnej prawej części napisz, czym możesz się podzielić, co potrafisz i może się przydać podczas dzisiejszych zajęć, zaś w górnej lewej części, czego potrzebujesz, aby aktywnie uczestniczyć. Następnie zapoznaj się z wizytówkami innych osób. Dopisz swoje imię w dolnej części tych kartek jeżeli chciałbyś/abyś skorzystać z umiejętności, wiedzy kolegi/koleżanki albo możesz zaoferować swoją pomoc”.
- Przygotuj i powieś swoją wizytówkę.

- Połóż różnokolorowe papiery formatu A4 oraz materiały piśmienne.

Modyfikacja

- Przy wizytówkach można zrezygnować z wpisywania imion i nazwisk i pozostawić tylko pola umiejętności i potrzeb. W ten sposób zbierze się zasoby grupy, zachowując anonimowość poszczególnych osób.
- Przygotuj miejsca, które uczestnicy po skończeniu zadań będą mogli zająć.
- Możesz przygotować również stanowisko z napojami, poczęstunkiem, którymi mogą poczęstować się uczestnicy.

Przebieg

- Uczestnicy po wejściu do sali powinni samodzielnie zacząć realizować zadania, a po zakończeniu zająć przygotowane miejsca.
- Osoba prowadząca chodzi pomiędzy uczestnikami, sprawdza, czy wszystkie polecenia są zrozumiałe, zapoznaje się z wynikami pracy uczestników. Gdy zauważy, że wszyscy zrealizowali zadania zaprasza do zajęcia miejsc. Wita uczestników i dziękuje za przedstawienie się i podzielenie się swoimi doświadczeniami, oczekiwaniami i obawami.

Omówienie i ewaluacja

- Zadaj następujące pytania: jak się czuliście w tej pierwszej części spotkania, jak się czuliście realizując zadania przy kolejnych stacjach, co było dla was najtrudniejsze, co najłatwiejsze, co was zaskoczyło?
- Podsumowując poinformuj, że stacje będą towarzyszyły całym zajęciom. Będą służyły monitorowaniu i wzmacnianiu pracy. Uczniowie/uczestnicy mogą przez cały czas rozwijać własne wizytówki oraz dopisywać do wizytówek innych osób. Jeżeli ktoś uzna, że któreś oczekiwanie lub obawa została zrealizowana, należy przewiesić ją na górną partię przygotowanej planszy.

Wskazówki dla prowadzących

- Stacje stosuje się przy pracy z grupą osób nie znających się wcześniej lub przy zmianie kontekstu, jeżeli pracujemy z grupą, która już się zna.
- Efekty prac powinny towarzyszyć całemu dalszemu procesowi edukacyjnemu. Jeżeli jest to cykl zajęć – całemu cyklowi.
- Uczniowie/uczestnicy mogą odwiedzać stacje i realizować zadania w dowolnej kolejności.
- Mimo polecenia samodzielnej pracy, uczniowie/uczestnicy mogą z sobą rozmawiać.
- Nauczyciel/osoba prowadząca może być nieobecna/niewidoczna do uczniów/uczestników i zachekać, aż uczniowie/uczestnicy sami podejmą realizację zadań, kierując się rozwieszonymi poleceniami.
- Należy uważać, by ”potrzeby” nie zostały odczytane przez uczniów/uczestników jako „braki, niedobory”.
- Można podczas zajęć wykorzystać jedną, dwie lub wszystkie trzy stacje.

KRÓTKIE SPOTKANIA

Krótkie spotkania otwierają warsztaty w sposób dynamiczny. Pozwalają uczniom/uczestnikom zacząć dzień od podzielenia się swoimi pozytywnymi doświadczeniami w innymi. Są też formą wzajemnego poznania się z nieformalnej strony.

Wielkość grupy od kilku osób do kilku tysięcy

Czas 14-25 minut

Materiały

- Gwizdek lub dzwonek sygnalizacyjny.

Cele

- Wprowadzenie dobrej atmosfery, rozwój zaufania i otwartości.
- Dynamiczne i partycypacyjne rozpoczęcie spotkania
- Wzajemne poznanie uczniów/uczestników zajęć. W przypadku grupy już znającej się – zmiany perspektywy wzajemnego postrzegania się. Wzbudzenie wzajemnego zainteresowania.
- Rozwój pozytywnego postrzegania samych siebie przez uczestników, wzrost poczucia własnej wartości.
- Rozwój umiejętności prezentacji swoich myśli i odczuć w krótkiej skondensowanej formie.

Przygotowanie

- Przygotuj przestrzeń, w której grupa będzie mogła się swobodnie przemieszczać. Krzesła ustaw w kręgu.
- Zaplanuj tematy rozmów/pytania, na przykład: co wywołało twój uśmiech w ciągu ostatnich 24 godzin, co cię zdziwiło w przeciągu ostatniego tygodnia, z czego jesteś dumny/dumna, jaki najmiłszy prezent komuś zrobiłaś/zrobiłeś, jaka jest Twoja ulubiona pora roku i dlaczego? Jakie są twoje wymarzone zajęcia? Pamiętaj, by były to pytania budzące pozytywne emocje i otwarte.

Przebieg

- Poproś wszystkie osoby o wstanie z miejsc. Zaproś wszystkich na środek sali.
- Podaj instrukcję: „Podczas ćwiczenia każdy swobodnie w swoim tempie porusza się po sali. Po usłyszeniu sygnału podchodzi do osoby, której nie zna albo do tej, z którą najdłużej nie miał kontaktu. Przez określony czas rozmawiacie w parze na przywołany przez nauczyciela/osobę prowadzącą temat. Po usłyszeniu kolejnego sygnału kończycie rozmowę i rozchodzicie się. Ćwiczenie składa się z kilku serii spacerów i spotkań”.
- Po wyjaśnieniu instrukcji zaproś uczestników do chodzenia po sali. Moderuj czas spacerów i rozmów. Zadawaj uczniom/uczestnikom kolejne pytania. Powtórz 3-5 cykli, zależnie od poziomu energii i ilości osób w grupie.

Omówienie i ewaluacja

Podziękuj uczestnikom za udział. Spytaj, czy wydarzyło się coś, z czym chcieliby się podzielić.

Modyfikacja

Możesz zaproponować pomiędzy spotkaniami i rozmowami różne sposoby chodzenia, na przykład: jak we mgle, jak po lodzie, skakanie jak zając, skakanie z kamienia na kamień.

- Po ostatniej rundzie poproś o zajęcia miejsc. Spytaj uczniów/uczestników, jak się im rozmawiało, chodziło, jakie emocje wzbudziło w nich ćwiczenie, czego nowego dowiedzieli się o partnerach rozmów oraz samych sobie, czy ćwiczenie było łatwe, co sprawiało trudności.

Wskazówki dla osób prowadzących

- W przypadku nieparzystej liczby uczestników, poproś uczniów/uczestników, by przy każdej rundzie utworzyli jedną grupę 3-osobową.
  - W przypadku osób z utrudnionym poruszaniem się, uwzględnij ich potrzeby.
- Tematy rozmów/zadawane pytania powinny wywoływać pozytywne uczucia, przyjemne myśli i wspomnienia. Powinny odnosić się do osób jako jednostek, nie zaś przedstawicieli określonych grup społecznych.

PARKING

Parking pozwala na utrzymanie głównego tematu i eliminację wątków pobocznych, obejmuje zarówno zagadnienia merytoryczne, jak i relacje w grupie.

Czas 5 min (wyjaśnienie), całe zajęcia (praca z parkingiem)

Cele

- Utrzymywanie koncentracji na głównym temacie.
- Monitorowanie przebiegu zajęć.
- Podążanie za potrzebami wszystkich uczniów/osób uczestniczących w zajęciach.

Materiały

- Plansza z napisem parking, samoprzylepne karteczki, materiały piśmienne.

Przygotowanie

Powieś w widocznym, ale nie centralnym miejscu kartkę z napisem „Parking”. Przestrzeń przeznaczoną na parking podziel linią na część górną i dolną. Połóż w pobliżu samoprzylepne karteczki oraz materiały piśmienne.

Przebieg

- Pokaż uczniom/uczestnikom parking. Wyjaśnij w jaki sposób go używać: na górnej części parkingu wieszamy kartki z uwagami, pytaniami, które pojawią się w trakcie trwania zajęć i są z nimi związane, ale odbiegają od poruszanego aktualnie wątku. Wszystkie powieszony na parkingu zagadnienia zostaną poruszone w dalszej części zajęć. Po omówieniu zagadnienia przewieszamy je na dolną część parkingu. Parking będzie towarzyszył naszym całym zajęciom/cyklowi zajęć. Podaj informacje na temat czasu omówienia powieszonych zagadnień (np. po przerwie, na zakończenie zajęć) oraz formy ich prezentacji na forum.
- Podczas dalszej części zajęć śledź sytuację na parkingu. W uzgodnionym momencie omów wspólnie z uczniami/uczestnikami powieszony na nim zagadnienia.

- Kończąc pracę z parkingiem, spytaj: jak się pracowało z parkingiem, co wiośła w zajęcia praca z parkingiem, czy uczniowie/uczestnicy chcieliby w przyszłości coś zmienić w formie pracy z parkingiem? Wskaż, że uczniowie/uczestnicy mogą wykorzystać „parking” w swoim codziennym życiu – dyskusjach, pracy, nauce, przygotowywaniu tekstów.

Wskazówki dla prowadzących

- Zadbaj o czas, by poruszyć wszystkie kwestie zawieszane na parkingu.
- Ustal czas, kiedy zostaną poruszone zagadnienia z parkingu, np. po przerwie, na początku następnego spotkania.
- Jeżeli uczeń podniesie w czasie zajęć zagadnienie, które twoim zdaniem może zaburzyć w danym momencie przebieg pracy, możesz zaproponować powieszenie go na parkingu.
- Zdecyduj lub ustal z uczestnikami zajęć, kto prezentuje powieszane na parking zagadnienia na forum. Może to być osoba prowadząca zajęcia, inna określona osoba, autor/autorka danego zagadnienia. W ten sposób decydujesz również o większym lub mniejszym stopniu anonimowości parkingu.
- Jeżeli planujesz później pracę metodą otwartej przestrzeni, możesz przenieść zagadnienia umieszczone na parkingu do propozycji tematów „otwartej przestrzeni”.
- Parking powinien towarzyszyć całemu dalszemu procesowi edukacyjnemu. Jeżeli jest to cykl zajęć – cyklowi zajęć.
- Parking powinien zostać wprowadzony na początku zajęć lub w przypadku sytuacji kryzysowej jako narzędzie naprawcze.

OBRAZKI

Praca z metaforą pozwala w sposób niebezpośredni wyrazić swoje myśli i uczucia. Zapewnia poczucie bezpieczeństwa, a jednocześnie otwiera na nieszablonowe, kreatywne myślenie podczas całych warsztatów.

Wielkość grupy do 20 osób

Czas 15-45 minut

Cele

- Wzajemne poznanie.
- Wprowadzenie dobrej atmosfery.
- Poznanie stosunku uczniów/uczestników do tematu oraz nastawienia do wspólnej pracy.
- Diagnoza nastroju i dynamiki grupy oraz poszczególnych uczniów/uczestników.
- Dostosowanie zajęć do potrzeb grupy.
- Kształtowanie twórczego myślenia.

Materiały

- Obrazki.

Przygotowanie

80-842 Gdańsk, ul. Osiek 11/12, tel./fax (58) 305-80-60, 305-80-61, www.gfo.pl gfo@gfo.pl

- Przygotuj zestaw obrazków. Mogą to być pocztówki, wycięte fragmenty gazet, plakatów, ulotek. Zadbaj, by były one różnorodne, dostosowane pod względem przedstawianej treści, wielkości, kolorystyki do potrzeb uczestników biorąc pod uwagę ich kulturę, wiek, stopień sprawności i inne aspekty. Obrazków powinno być zdecydowanie więcej niż uczniów/uczestników zajęć.
- Ustaw krzesła w kręgu. Pośrodku rozsyp obrazki w taki sposób, by wszystkie były widoczne.

Przebieg

- Poproś uczniów/uczestników, by przyjrzeni się rozsypanym obrazkom.
- Po chwili poproś, by każdy wybrał i wziął w dłoń ten obrazek, który przedstawia jego aktualny stosunek do tematu spotkania.
- Gdy wszyscy już wybiorą obrazki i wrócą na miejsca poproś, by każdy przedstawił swój wybór i odłożył obrazek z powrotem na środek.

Omówienie i ewaluacja

- Spytaj, jak uczestnicy się czuli oglądając, wybierając, prezentując swoje pocztówki oraz jak się czuli słuchając wypowiedzi innych osób.

Wskazówki dla osób prowadzących

- Jeżeli dwie lub kilka osób jest zainteresowanych obrazkiem, mogą go sobie przekazać i kolejno prezentować - każdy swoją interpretację.
- Jeżeli w grupie są osoby niedowidzące zadbaj, by obrazki były odpowiedniej wielkości (A4), charakteryzowały się kontrastowymi kolorami i nie zawierały zbyt dużo szczegółowych elementów.
- Możesz obrazki zastąpić przedmiotami.
- Ćwiczenie nie może być przeprowadzane w zbyt dużej grupie, gdyż wówczas w pewnym momencie uczniowie/uczestnicy się znudzą i przestana wzajemnie słuchać.
- Można określić maksymalny czas wypowiedzi jednej osoby, by nie była ona za długa.
- Ważnym elementem jest odłożenie obrazka w celu symbolicznego oddalenia emocji z nim związanych
- Jest to ćwiczenie rozpoczynające zajęcia lub kończące – ewaluacyjne.
- Nauczyciel/osoba prowadząca może uczestniczyć w ćwiczeniu.

WALIZKA

Uczniowie/uczestnicy wypełniają narysowaną walizkę swoimi doświadczeniami, znaczącymi elementami kultury, biografii, by spojrzeć na nie jako coś, co zawsze z sobą niosą, ale też coś, co nie musi przytłaczać, a może mieć moc budującą. Następnie prezentują je w formie galerii.

Wielkość grupy do 30 osób

Czas zależy od wybranej formy wypełnienia walizki – od 20-60 minut.

Cele

- zwiększenie świadomości własnej tożsamości, tego, co wpływa a moje zachowanie,

- zobaczenie jak jesteśmy różnorodni, rozwój tolerancji
- zachęcenie do dzielenia się swoim niepowtarzalnym doświadczeniem
- docenienie każdego doświadczenia

Materiały

Kartki papieru do narysowania walizki, kredki, kolorowe czasopisma, klej, nożyczki, taśma do przygotowania galerii

Przygotowanie

Przygotuj wzór walizki, jak wygląda, co może mieć w środku

Przebieg

- Poproś uczniów/uczestników, by narysowali na kartce papieru walizkę, a następnie wypełnili ją za pomocą słów, rysunków, kolaży.
- Przedstaw uczniom/uczestnikom cel zadania – zebranie w walizce znaczących doświadczeń, elementów kultury, biografii, które wpływają na nasze zachowania. Zaznacz, że jest to praca indywidualna. Walizki potem będą zaprezentowane w galerii, ale nie wszyscy będą musieli opowiadać o swojej walizce.
- Opowiedz o przykładowej walizce, w której jest umieszczona na przykład religia, miejsce pochodzenia, ukończona szkoła, historia rodziny, płęć.
- Gdy uczniowie/uczestnicy przygotowują walizki – poproś o powieszenie ich na ścianie.
- Zapytaj, czy ktoś chce ogólnie powiedzieć, jakie elementy umieścił, czy były one pozytywne, czy negatywne, na co wpływają?
- Zapytaj, czy ktoś chciałby zadać pytanie o jakiś element w walizce, i czy autor, chce odpowiedzieć na pytanie.

Omówienie i ewaluacja

- Zwróć uwagę jak nasze doświadczenia wpływają na sposoby zachowań, życie. Podkreśl, że każde doświadczenie jest budujące – bez niego nie byłibyśmy tym, kim jesteśmy i nie mielibyśmy motywacji do pracy nad sobą. Walizki też pokazują, jak jesteśmy różnorodni. Możesz przedstawić góry lodowej (np. na podstawie <http://www.4pm.pl/artykuly/kultura-organizacyjna-sprzyjajaca-zarzadzaniu-projektami>).

Wskazówki dla osób prowadzących

- Możesz poprosić uczniów o wypisanie znaczących dla nich elementów ich doświadczenia, kultury, biografii lub poprosić o narysowanie, wyklejenie w formie kolażu. Pamiętaj, że nie wszyscy uczniowie/uczestnicy muszą się wypowiedzieć o swojej walizce.

KULE TOŻSAMOŚCI

Uczniowie/uczestnicy w ten sposób mają okazję poszukiwać i przyjrzeć się własnej tożsamości oraz czym jest dla nich poczucie przynależności i bycie w grupie?

Wielkość grupy do 30 osób

Czas 30 min

Cele

- poszukiwanie własnej tożsamości
- zapoznanie z pojęciami tożsamość pierwotna i wtórna

Materiały kartki A4, długopisy

Przebieg

- Rozdaj uczniom kartki papieru i długopisy.
- Poproś, by na środku narysowali kółko a w nim swoje imię, a następnie odchodzące od niego promienie zakończone kulami. W każdej kuli osoby uczestniczące zapisują nazwę grupy, z którą się utożsamiają. Może to być drużyna piłkarska, ale też grupa religijna, zawodowa. Powiedz, że nie będą dzielić się swoimi pracami w całości.
- Po narysowaniu, podziel grupę na 4-5 osobowe podgrupy i poproś, by w podgrupach opowiedzieli sobie, czym kierowali się, przy wyborze swoich grup. Czy mają z nimi miłe, czy negatywne wspomnienia, czy są w nich od dawna.
- Następnie poproś wszystkich, by stanęli w kole. Jedna osoba wychodzi do środka i mówi na głos jedną ze swoich przynależności. Osoby, które również czują, że przynależą do tej grupy (niekoniecznie muszą mieć ją zapisane na swoim schemacie) podchodzą do niej. Mogą podejść tylko krok, mogą całkiem blisko, zależnie od stopnia identyfikacji.

Omówienie i ewaluacja

- Zapytaj, jak się czuli podczas całego ćwiczenia, co było proste, a co sprawiało trudność, dlaczego? Czy odnaleźli jakieś cechy wspólne z innymi, czy nie? Jak się czuli w centrum koła, a jak na jego obrzeżach?
- Przedstaw osobom uczestniczącym, czym jest tożsamość pierwotna i wtórna.

Wskazówki dla osób prowadzących

Po ćwiczeniu zaproponuj jakąś wyciszającą zabawę.

KAWIARNIA SWOT

Łączy w sobie technikę world cafe²⁷ i analizy SWOT²⁸. W nieformalny sposób intensyfikuje zaangażowanie grupy w dyskusję.

Wielkość grupy: do 30 osób

Czas 50 minut

Cele

- rozwój umiejętności dyskusji oraz tworzenia uogólnień
- generowanie innowacyjnych pomysłów, tworzenie wiedzy w grupie, uwspólnianie wiedzy

Materiały

Flipcharty/papierowe obrusy, markery, materiały do aranżacji kawiarni (kwiaty, napoje)

²⁷ Por. <http://partycypacjaobywatelska.pl/technika/world-cafe/>

²⁸ Por. http://pl.wikipedia.org/wiki/Analiza_SWOT

Przygotowanie przygotuj salę na wzór kawiarni – rozstaw 5 stolików 6-osobowych, połóż na nie flipchart/papierowy obrus, marker, zaaranżuj kawiarniany wystrój (kwiaty, napoje)

Przebieg

- Przygotuj wspólnie z klasą 5 stanowisk pracy odpowiadające poszczególnym etapom analizy SWOT: a) mocne strony, b) słabe strony, c) szanse, d) zagrożenia. Każde stanowisko pracy wyposażcie w materiały piśmienne. Poproś grupę o wybranie w każdej 5 osób – sekretarza. Każdy z nich na cały czas ćwiczenia będzie siedział przy innym stoku i będzie notował przebieg dyskusji. Pozostałą część klasy podziel na pięć 5-osobowych grup.
- Każda grupa zaczyna pracę przy jednym za stanowisk. Następnie na sygnał nauczyciela przechodzi do następnego i kontynuuje pracę poprzedniej grupy. W ten sposób wszystkie grupy pracują przy wszystkich czterech etapach analizy SWOT.
- Po zakończeniu pracy przy wszystkich 5 stanowiskach, poproś sekretarzy, by przedstawili rezultaty.

Omówienie i ewaluacja

Podsumowując spytaj, czy coś uczniów zdziwiło, czy podczas prezentacji odkryli coś nowego, o czym wcześniej nie pomyśleli w kontekście danego miejsca, problemu. Jak pracowało im się na poszczególnych stanowiskach, co wpływało na pracę. Możesz poprosić sekretarzy o dodatkowe komentarze na temat obserwacji wynikających z przebiegu prac.

KARTECZKI

Gra symulacyjna przedstawiająca skutki braku przejrzystości zasad oraz skuteczności podejmowanych działań. Budzi sporo emocji i stanowi punkt wyjścia do określenia zasad skutecznej komunikacji i działania w oparciu o zasadę transparentności.

Wielkość grupy od 15 osób

Czas 45 minut

Cele

- Uświadomienie znaczenia przejrzystości zasad oraz samej ich znajomości dla aktywnego uczestnictwa w życiu grupy.
- Rozpoznanie mechanizmów hamujących aktywność.
- Określenie elementów motywujących do aktywnego uczestnictwa.

Materiały kolorowe karteczki, tablica lub flipchart, materiały piśmienne, marker

Przygotowanie

- Ustaw krzesła w półokręgu, dwa krzesła postaw na przeciwko półokręgu.
- Przygotuj karteczki w różnych kolorach. Mogą być różnej wielkości i kształtu.
- Przygotuj na karteczkach instrukcje dla ochotników.
- Przygotuj sposób podziału na podgrupy i wyboru ochotników.

Przebieg

- Poproś grupę, aby usiadła w półokręgu. Poinformuj uczniów/uczestników, że za chwilę wezmą udział w grze symulacyjnej. Sytuacje, w którym będą uczestniczyć nie będą

80-842 Gdańsk, ul. Osiek 11/12, tel./fax (58) 305-80-60, 305-80-61, www.gfo.pl gfo@gfo.pl

dotyczyły ich bezpośrednio, lecz będą wynikały z sytuacji, w której się za chwilę znajdą. Nie wszystkie sytuacje będą przyjemne.

- Powiedz, że zadanie będzie składało się z czterech części oraz, że do realizacji zadania jest potrzebne 2 ochotników, którzy zajmą miejsca na przedzie półokręgu i będą postępowali zgodnie z twoimi instrukcjami.
- Wybierzcie ochotników.
- Część I: Podaj ochotnikom instrukcję, żeby co trzeciej osobie dawali dowolną kolorową karteczkę. Pozostalej części grupy powiedz, że zadaniem każdego jest zdobycie jak największej ilości karteczek.
- Część II: Podziel grupę na 5-7 osobowe podgrupy. Powiedz, że zadaniem każdej grupy jest zdobycie jak największej ilości karteczek. Osoby w grupie mogą wspólnie ustalać strategię działania. Ochotnicy w dalszym ciągu rozdają karteczki co trzeciej osobie.
- Część III: Zaprosz ochotników na naradę. Na chwilę wychodźcie z sali. Podaj ochotnikom instrukcję: po powrocie do sali poinformujcie grupę, że zdecydowaliście, że rozdacie każdemu po jednej karteczce tego samego koloru. Po powrocie do sali ochotnicy rozdają karteczki.
- Część IV: Zapisz na tablicy/flipcharcie dla każdego koloru karteczki inną wartość liczbową. Poproś grupy, by policzyły, która grupa otrzymała najwięcej punktów. Wyniki zapisz na tablicy/flipcharcie.
- Kończąc grę powiedz, że wszyscy doskonale wywiązali się ze swoich zadań; że wiesz, że niektóre sytuacje były bardzo trudne i dlatego teraz jest czas, by omówić ćwiczenie i towarzyszące mu emocje.
- Podsumowując ćwiczenie spytaj uczniów/uczestników, jak się czuli podczas ćwiczenia i w poszczególnych jego fazach. Dlaczego tak się czuli? Co motywowało ich do podejmowania działania, a co hamowało aktywność, chęć dalszego uczestnictwa? Jakie podejmowali strategie w celu zdobycia karteczek? Zwróć uwagę na pracę indywidualną, zespołową, rolę ochotników. Spytaj, jakich obszarów rzeczywistości dotyka to ćwiczenie, jakie mechanizmy demaskuje?
- Na zakończenie wyjaśnij system rozdawania karteczek. Zwróć uwagę na znaczenie emocji i motywacji w podejmowaniu działań. Podziękuj za zaangażowanie we wspólne doświadczenie.

Wskazówki dla osób prowadzących

- Ćwiczenie moderuje osoba prowadząca/nauczyciel, rozpoczynając i kończąc poszczególne etapy ćwiczenia, wprowadzając kolejne zasady.
- Ćwiczenie wzbudza duże emocje. Zadbaj o poczucie bezpieczeństwa oraz „strząśnięcie” emocji po ćwiczeniu. Możesz przeprowadzić krótkie ćwiczenie „energizer” lub aktywność fizyczną typu podskoki.
- Zaplanuj kolejne ćwiczenie. Powinno ono budować zaufanie w grupie, umiejętności komunikacji, partycypacji.

- Pamiętaj o zróżnicowanym doświadczeniu osób starających się zdobyć karteczki oraz ochotników. W rozmowie podsumowującej ćwiczenie zadбай, by obie strony mogły się wypowiedzieć, jednocześnie nie przeciwstawiając ich sobie.
- Nie może to być ostatnie ćwiczenie w danym dniu, cyklu zajęć.

PIRAMIDA

Ćwiczenie przedstawia proces przechodzenie od indywidualnego namysłu do grupowych rozwiązań. Stwarza możliwość wypowiedzenia się wszystkich uczniów/uczestników. Przechodzi od małej ekspozycji (praca indywidualna, w małych grupach) do dużej ekspozycji (praca w dużych grupach, na forum).

Wielkość grupy od 16 osób

Czas 45 minut

Cele

- Wspólne podejmowanie decyzji, dochodzenie do konsensusu.
- Rozwój umiejętności argumentacji oraz kompromisu.

Materiały

- Małe karteczki, materiały piśmienne dla każdego uczestnika, tablica/flipchart, kreda/marker.

Przebieg

- Przedstaw uczniom/uczestnikom temat spotkania, a następnie postaw pytanie, nad którym będą w dalszej części pracować, np.: jakie są zasady skutecznej komunikacji, co stanowi największe zagrożenie dla zrównoważonego rozwoju miasta, które miejsca chcieliby odwiedzić podczas planowanej wycieczki?
- Poproś uczniów, by każdy indywidualnie napisał na karteczce 5 haseł, będących odpowiedzią na dane pytanie.
- Następnie poproś, by osoby dobrały się w pary i omówiły swoje odpowiedzi na pytanie oraz wybrały spośród wspólnych 10 haseł 5 ich zdaniem najbardziej adekwatnych. Zaznacz, że nie mogą zmienić żadnego słowa w oryginalnych hasłach. Od tej pory będą wspólnie reprezentować ten wybór.
- Poproś, aby pary stworzyły czteroosobowe grupy, zaprezentowały wzajemnie wynik dotychczasowej pracy i wspólnie wybrały 5 haseł.
- Łącz kolejne grupy, aż dojdzie do dyskusji 2 grup i wspólnego określenia 5 haseł.
- Spytaj o wrażenia z procesu dochodzenia do wspólnego zdania, czy wszyscy zgadzają się z ostatecznym wyborem, czy łatwo było zrezygnować ze swoich pierwotnych haseł?
- Podsumowując zwróć uwagę na znaczenie argumentacji oraz kompromisu przy wspólnym podejmowaniu decyzji i dochodzeniu do konsensusu.

Wskazówki dla osób prowadzących

- Możesz przygotować sposób doboru par i większych grup.
- Możesz zaznaczyć, czy uczniowie mają zapisywać na karteczkach zdania, czy pojedyncze słowa.

80-842 Gdańsk, ul. Osiek 11/12, tel./fax (58) 305-80-60, 305-80-61, www.gfo.pl gfo@gfo.pl

- Postawione w ćwiczeniu pytanie musi zawierać sporo możliwości poprawnych odpowiedzi. Wskazane jest również, by mogły to być odpowiedzi kontrowersyjne.

Modyfikacja

- W momencie dojścia do poziomu dwóch grup możesz poprowadzić debatę pomiędzy reprezentantami dwóch stron.
- Po wybraniu 5 haseł, możesz zaproponować ułożenie ich od najważniejszego do najmniej ważnego poprzez dyskusję a forum lub głosowanie.

OTWARTA PRZESTRZEŃ

Otwarta przestrzeń (ang. Open space) jest metodą organizacji spotkań i konferencji, czasem nazywaną ze względu na swobodny charakter pracy oraz historię powstania „antykonferencją”. Kończy się planowaniem działań na przyszłość, za które uczestnicy biorą odpowiedzialność.

Wielkość grupy od kilkunastu osób do kilku tysięcy

Czas Praca w grupie nie powinna trwać dłużej niż 1,5 godziny.

Cele

- Wielowątkowa dyskusja nad ogólnym złożonym zagadnieniem.
- Poszukiwanie rozwiązań w oparciu o doświadczenie, wiedzę i umiejętności osób uczestniczących.
- Zaplanowanie konkretnych działań.
- Realizacja powyżej wymienionych celów w krótkim czasie.
- Współdzielenie odpowiedzialności.

Materiały

- Plan otwartej przestrzeni, papier i materiały piśmienne na każdym stanowisku pracy, materiały do prezentacji wyników pracy nad poszczególnymi tematami.

Przygotowanie

- Zaplanuj ogólny temat spotkania. Zadbaj, aby była to sprawa angażująca uczestników zajęć. Przygotuj kilka miejsc pracy. Wyposaż je w papier i materiały piśmiennicze.
- W widocznym miejscu powieś plan „Otwartej przestrzeni”. W poziomej rubryce tabeli wpisz miejsca, zaś w pionowej przedziały czasowe.
- Zaplanuj sposób oraz miejsce prezentacji wyników prac.

Przebieg

- Zapoznaj uczestników z tematem ogólnym.
- Przedstaw przebieg pracy metodą „Otwartej przestrzeni”. Polega ona na równoległej pracy przy kilku stanowiskach nad różnymi zagadnieniami. Każdy może w dowolnym momencie zmienić grupę. Zasada ta nazywa się „prawem dwóch stóp” - jeśli daną osobę znudzi temat grupy dyskusyjnej, w której aktualnie się znajduje powinien ją opuścić i przejść do innej. Uczestnicy grup dyskusyjnych notują przebieg dyskusji, by pod koniec spotkania

zaprezentować na forum jej wyniki. Celem dyskusji jest poszukiwanie rozwiązań. Tematy grup dyskusyjnych/poszczególnych stanowisk pracy proponują uczestnicy spotkania.

- Możesz przedstawić historie powstania metody. Powstała ona w latach 80-tych w wyniku frustracji, której doznał jej twórca Harrison Owen, gdy zauważył, że podczas skrupulatnie zorganizowanej konferencji tradycyjne sesje spotykały się z małym odzewem, zaś prawdziwe dyskusje toczyły się w przerwach kawowych. Wprowadzając metodę „otwartej przestrzeni” chciał wykorzystać potencjał „przerw kawowych”, a tym samym zintensyfikować wyniki spotkań konferencyjnych.
- Pokaż plan „Otwartej przestrzeni”. Zaproś uczestników zgłaszania swoich tematów i wpisania w wybranym okienku tabeli. W rezultacie każdemu tematowi odpowiada określony czas i miejsce dyskusji.

Modyfikacja I Zaproś uczestników do burzy mózgów mającej na celu wyłonienie w ramach ogólnego tematu szczegółowych problemów. Zapisz wszystkie propozycje na tablicy lub flipcharcie. Następnie w formie głosowania wybierzcie wspólnie określoną ilość tematów, nad którymi będziecie pracować. Wpiszcie je w plan „Otwartej przestrzeni”.

- Poproś, by osoby zainteresowane danym tematem przeniosły się do odpowiedniego stanowiska pracy. Przypomnij o potrzebie notowania i przygotowania raportu.
- Praca w grupach dyskusyjnych przebiega samodzielnie. Uczestnicy swobodnie przemieszczają się pomiędzy stanowiskami pracy. Osoba prowadząca/nauczyciel służy informacją i czuwa nad przebiegiem dyskusji.
- Po skończeniu dyskusji zaproś wszystkie grupy do przygotowania raportu opisującego wyniki jej pracy tak, aby był on dostępny dla osób spoza grupy.

Modyfikacja II Możesz zaproponować inny sposób przedstawienia wyników dyskusji niż ustna prezentacja na forum. Na przykład w formie galerii lub gazetki.

- Kończąc zajęcia zapytaj, czego uczestnicy nauczyli się pracując tą metodą.
- Podsumowując pracę zwróć uwagę na propozycje konkretnych rozwiązań. Jeżeli jest to możliwe, omów plan ich wdrażania.

Wskazówki dla osób prowadzących

- Metoda jest przeznaczona do dyskusji nad szerokim i ogólnym tematem, angażującym daną grupę. Temat nie może być dla uczestników obojętny.
- Sprawdza się przy zagadnieniach o wysokim stopniu złożoności.
- Wskazane jest, by w dyskusjach uczestniczyły osoby o zróżnicowanych kompetencjach, wiedzy i perspektywie postrzegania danego problemu.

- Otwartość struktury wątków spotkania powinna być kompensowana skrupulatnością w formułowaniu rekomendacji i podejmowaniu zobowiązań.
- Więcej informacji o metodzie i sposobach jej wykorzystania znajduje się na stronie OpenSpaceWorld.org.

WSPÓLNE ZASADY

Wspólnie zabrany zbiór zasad, których obowiązują się przestrzegać zarówno uczestnicy zajęć, jak i osoby prowadzące zajęcia. Zazwyczaj są ustalane na początku zajęć.

Wielkość grupy od 2 osób

Czas 15-30 min

Cele

- zbudowanie bezpiecznej przestrzeni
- oddanie większej odpowiedzialności na przebieg zajęć w ręce uczestników
- uświadomienie, że prawo jest stanowione
- rozwój świadomości własnych praw
- rozwój umiejętności dyskusji

Materiały duży arkusz papieru, marker

Przygotowanie przemyśl jakie zasady odpowiadają potrzebom danej grupy

Przebieg

- Poproś uczestników, by pomyśleli, jakie zasady mogą wpłynąć na to, by czuli się bezpiecznie podczas warsztatów oraz jakie mogą ułatwić wspólną pracę.
- Poproś, by zapisali je na małych samoprzylepnych karteczkach i powiesili na dużym arkuszu papieru.
- Zatytułuj arkusz „Karta wspólnych zasad”
- Pogrupuj karteczki według kategorii, odczytaj je i poproś uczniów, by stworzyli z nich zasady. Praca odbywa się metodą burzy mózgów, a następnie dyskusji. Wybrane zasady zapisz na arkuszu.
- Jeżeli jakieś zasady mają formę negatywną lub zakazów spróbujcie zamienić ich formę (np. „Nie obrażać nikogo” - „Zwracać się do wszystkich z szacunkiem”)
- Omówcie wszystkie punkty. Jeżeli są niejednoznaczne dopiszcie wyjaśnienia, co się pod nimi kryje.
- Zadać pytanie, czy osoby uczestniczące chciałyby dodać jeszcze jakieś zasady.
- Poproś wszystkich, by podpisali się pod „Kartą wspólnych zasad”.
- Powieś „Kartę” w widocznym miejscu.

Omówienie i ewaluacja

- Zadać pytanie, czy jakieś zasady zaskoczyły uczniów/uczestników, czy z wszystkimi od razu się zgodzili, jakie budziły największe emocje i opór.

80-842 Gdańsk, ul. Osiek 11/12, tel./fax (58) 305-80-60, 305-80-61, www.gfo.pl gfo@gfo.pl

- Zapytaj, czy znają inne zbiory zasad, czy je przestrzegają, dlaczego je przestrzegają lub też łamią?
- Zwróć uwagę, że warto uświadomić sobie, jakie zasady byłyby przydatne w innych pozawarsztatowych sytuacjach?

Wskazówki dla osób prowadzących

- W przypadku gdy do grupy dochodzą nowe osoby uczestniczące lub prowadzące, poproś grupę, by przedstawiła zasady i zapytała nowe osoby, czy się z nimi zgadzają, czy chciałyby coś dodać.
- Pamiętaj, że do „Karty wspólnych zasad” zawsze można dodać kolejne zasady lub za zgodą całej grupy usunąć te, które utrudniają wspólną pracę.
- Pamiętaj o niej przy kolejnych spotkaniach z tą samą grupą.

Inne techniki partycypacyjne

Osoby zainteresowane technikami partycypacyjnymi i pracą z grupą odsyłamy na stronę internetową www.partycypacjaobywatelska.pl. W pracy z grupami szkolnymi można zastosować między innymi takie techniki z obszaru komunikacji publicznej (między obywatelami oraz między obywatelami i władzą) jak Word Cafe, otwarta przestrzeń, Charette, kawiarnia obywatelska, budżet obywatelski.

ŹRÓDŁA

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, (2000/C 364/01).

- Realizacja programu roboczego Edukacja i Szkolenie 2010 – Grupa Robocza Bkluczowe Kompetencje – Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe Życie: europejskie ramy odniesienia. Komisja Europejska, DG EIK, 10.2004.
- Rekomendacja Rady i Parlamentu Europejskiego z dnia 18 grudnia 2006 odnośnie kompetencji kluczowych w uczeniu się przez całe życie (2006/962/EC).
- Mierzenie Kompetencji Obywatelskich w Europie, Komisja Europejska, Wspólne Centrum Badawcze, 2008.
- Konkluzje Rady z dnia 12 maja 2009 odnośnie ram strategicznych współpracy europejskiej w dziedzinie kształcenia i szkolenia ("ET 2020") (2009/C 302/03).

LITERATURA

- H.Marshall, *Citizenship and Social Class*, Cambridge, 1950.
- J. Biały, I. Podsiadło-Dacewicz, M. Łojkowska, U. Małek, P. Skrzypczak, *Odkryj siłę praw człowieka*, Amnesty International, Warszawa, 2010.
- P. Brander, E. Keen, M.L. Lemineur, *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2005; dostęp 7.10.2013: www.inni-rowni.pl/content/view/79/2.

- M. Brzozowska-Brywczyńska, *Partycypacja publiczna dzieci* [w:] *Decydujemy razem*, (4)2013, dostęp: 7.10.2013, http://www.decydujemyrazem.pl/publikacje/decydujemy_razem_/partycypacja_publiczna_dzieci___analizy_i_opinie_4.html.
- CIVICO □ *Rozwój kompetencji obywatelskich wśród uczniów. Przewodnik dla nauczycieli na temat nauczania kompetencji obywatelskich*, dostęp 7.10.2013: www.civicoproject.eu/download/Guide_CIVICO_PL.pdf
- D. Długosz, J.J. Wygnański, *Przewodnik po partycypacji społecznej*, Warszawa 2005.
- J.E. Doek J.E., *Citizen Child: a struggle for recognition*, s. 2, dostęp 7.11.2013, <http://www.jaapedoek.nl/publications/keynote.php>.
- *Edukacja obywatelska w Europie*, Eurydice, dostęp 7.10.2013: http://www.eurydice.org/pl/sites/eurydice.org.pl/files/citizen_PL.pdf
- H. Kirchner, *Janusz Korczak, pisarz-wychowawca-myśliciel*, Instytut Badań Literackich, 1997.
- A. Komorowska, *Dziecko w mieście. Udział dzieci i młodzieży w decydowaniu o przestrzeni miejskiej*, kultura enter, dostęp 12.2008 <http://www.kulturaenter.pl/0/05mo1.html>.
- *Kompas. Edukacja o prawach człowieka w pracy z młodzieżą*, Głogów, 2004.
- *Kompetencje Obywatelskie wersja 2.0*, Europejska Antena Szkoleniowa (EAS), 20, dostęp: 7.10.2013: www.vhs-passau.de/doctae/documents/Civic_competences_Description_PL.pdf.
- Konwencja o prawach dziecka, dostęp: 7.10.2013 http://www.unicef.org/magic/resources/CRC_polish_language_version.pdf
- Narodowy plan działań na rzecz dzieci 2004-2012 „Polska dla dzieci”, Warszawa 2004, dostęp 6.11.2013 http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=914.
- *Świat przyjazny dzieciom*, dostęp: 20.02.2013 http://www.unicef.org/specialsession/docs_new/documents/A-RES-S27-2E.
- *Świat przyjazny dzieciom to świat przyjazny wszystkim*, dostęp: 7.10.2013, <http://www.unicef.pl/Co-robimy/Aktualnosci/SWIAT-PRZYJAZNY-DZIECIOM-TO-SWIAT-PRZYJAZNY-WSZYTSKIM>
- *A World Fit For Children*, dostęp: 6.05.2013, <http://www.case.edu/orgs/cwrumun/cwrumun.org/Chair.pdf>
- P.O. Żylicz, *Obywatel dziecko. Raport z badań dzieci*, Warszawa 2009.

STRONY INTERNETOWE

www.partycypacjaobywatelska.pl.

*Opracowanie: Elżbieta Okroy, Ewa Okroy,
11.2013*

Publikacja wyraża jedynie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

80-842 Gdańsk, ul. Osiek 11/12, tel./fax (58) 305-80-60, 305-80-61, www.gfo.pl gfo@gfo.pl